Kostantinopli

Théophile Gautier
Introduzzjoni u traduzzjoni minn Paul Zahra

Fl-1852, fi triqtu lejn l-Orjent, il-poeta, rumanzier u kritiku Franċiż Théophile Gautier (1811-1872), imlaqqam minn Baudelaire "l-poeta impekkabbli", waqaf Malta għal ftit sigħat. Iż-żjara qasira tiegħu fi gżiritna kienet memorabbli għalih. U għalhekk, immortalizzaha permezz tal-kapitlu li jġib l-isem "Malte" fil-ktieb tiegħu *Constantinople*, li fih jiddeskrivi dak li ħass u ra f'Malta, li kienet ilha diġà aktar minn nofs seklu taħt il-ħakma Ingliża.

Għal bosta vjaġġanti ta' dak iż-żmien, fosthom Flaubert, Malta donnha kienet l-antiporta li twassalhom lejn il-faxxinu tal-Orjent. F'dan il-kapitlu nindunaw li f'Malta Gautier kien diġà qed iħossu f'ambjent eżotiku mimli faxxinu storiku u mżewwaq b'kultura indiġena. Gautier idawwarna mal-Belt Valletta. Jibda minn Bieb Lascaris, u hu u josserva u jiddeskrivi t-toroq u l-pjazez u lil min jara fihom imexxina sal-Palazz tal-Gran Mastri u l-Kon-Katidral ta' San Ġwann. Id-deskrizzjonijiet ta' Gautier jeħduna lura lejn il-Belt Valletta aktar minn mija u ħamsin sena ilu. B'hekk nistgħu nqisu dan il-kapitlu bħala ritratt awtentiku tagħha fl-1852.

Bħala kritiku tal-arti Gautier ma setax ma jinnotax il-pitturi, l-iskultura u l-arkitettura li ltaqa' magħhom, u fil-biċċa l-kbira jagħti kummenti pożittivi dwarhom. "Malte" mhux sempliċement kapitlu fi kwalunkwe ktieb, ninnotaw fih l-istil letterarju mirqum ta' Gautier, li kien wieħed mill-kittieba ewlenin tar-Romantiċiżmu Franċiż. Stil li hu mħallat ukoll ma' ħsibijiet filosofiċi dwar il-frugħa tal-ħajja u taż-żmien għaddej li ma jieqaf jistenna lil ħadd.

Kostantinopli

MALTA[1]

Sibt, f'Malta, dak id-dawl sabiħ ta' Spanja li bħalu anki l-Italja, bis-sema tagħha tant imfaħħar ma toffrix ħlief rifless bla lewn. Jagħmel temp ġenwinament ċar, u dan mhux għabex minn dawk xi ftit jew wisq imċajprin li niddekorawh bl-isem ta' jum fil-klimi Settentrijonali. Id-dgħajsa ddepożitatni fuq il-moll, u dħalt fil-Belt Valletta minn bieb Lascaris, *Lascaris-gate*, kif tgħid l-iskrizzjoni miktuba fuq il-loġġa. Dan l-isem Grieg u din il-kelma Ingliża, issaldjati b'sing, joħolqu effett bizzarr. Id-destin kollu ta' Malta hu f'dawn iż-żewġ kelmiet; taħt il-ħnejja, fil-passaġġ bħal fil-bieb tal-Ġudizzju fi Granada, hemm kappella għall-Verġni, iggradiljata, li fil-fond tagħha jnemnem musbieħ, u li l-għatba hi imblukkata mit-tallaba, li, għas-sbuħija taċ-ċraret, ma kinux se jħossuhom mhux posthom qalb il-vagabondi tal-Albajżin; il-pajjiżi sħan idiehbu ċ-ċraret imqattgħa u jqarqċuhom skont ix-xewqa għall-paletta tal-pitturi. Minn dan il-bieb, kienet ġejja u sejra folla mżewqa u kożmopolitana; Tuneżini, Għarab, Griegi, Torok, Smirnjoti, Levantini tal-iskali kollha bl-ilbies nazzjonali tagħhom, mingħajr ma jitqiesu l-Maltin, l-Ingliżi u l-Ewropej minn pajjiżi differenti.

Niftakar f'Negru twil imgeżwer, liebes għalkollox, f'għata tas-suf li fiha kien imqartas b'mod maestuż, iħokk ma' mara żagħżugħa Ingliża b'libsa tant korretta u tant strettament Brittanika daqslikieku setgħet kienet qed tirfes il-ħaxix aħdar ta' Hyde-Park jew il-bankina ta' Piccadilly; kellu dehra tant trankwilla, tant żgur minnu nnifsu fiċ-ċarruta miskina tiegħu, li ċertament ma kienx jixtieq jibdilha mal-frakk ġdid fjamant ta' *dandy* tal-Boulevard de Gand. L-Orjentali, anki l-klassijiet inferjuri, għandhom dinjità naturali sorprendenti; kienu għaddejjin hemm Torok li ċ-ċerċura sħiħa tagħhom ma kinitx tiswa aspra[2] u li stajt tistħajjilhom prinċpijiet travestiti. Din l-aristokrazija tiġihom mir-reliġjon tagħhom, li ġġegħelhom iqisu rġiel oħrajn bħala klieb: karrettuni miżbugħin ħomor kienu qed joforqu l-folla, huma u jsallbu lilhom infushom ma' vetturi bizzarri li r-roti tagħhom huma mixħutin 'il bogħod ħafna mill-kaxxa għalkollox imwassla fuq quddiem, u li jfakkru xi ftit, għax-xeħta tat-tkaxkir, fl-imriekeb ta' Lwiġi XIV fil-pajsaġġi ta' Van der Meulen. Nemmen li dan il-ġeneru ta' vettura hu partikulari għal Malta għax ma rajt bħalu mkien. Iċ-ċirkulazzjoni tagħhom hi, mill-bqija, ristretta għal ftit toroq prinċipali billi l-oħrajn kienu maqtugħin b'taraġ jew b'rampi mżerżqin.

Ġewwa l-bieb ta' Lascaris jinsab suq kollu ħajja, animat ħafna, taħt tined u barrakki b'rastiet tal-basal, xkejjer taċ-ċiċri, biċċiet tat-tadam u ħjar, pakketti

tal-filfel, ġwielaq tal-frott aħmar, u kull xorta ta' oġġetti tajbin għall-ikel mimlijin b'kulur lokali, pittoreskament mifruxin. Funtana sabiħa b'vaska tal-irħam b'Nettunu tal-bronż twil fuqha, hu u jistrieħ fuq foxxna bi tlitt isnien b'poża diżinvolta u Rokokò, joħloq effett għaxxieqi f'nofs dawn il-ħwienet. Qalb il-ħwienet tal-kafè, il-kabarejiet, il-ħwienet tal-ikel irħas, tiltaqa' 'l hemm u 'l hawn ma' taverna Ingliża, eżibita bil-kartellun tal-bieb tagħha li twassal sempliċi jew doppju, l-*old scotish-ale*, il-*pale beer* tal-*East India*, il-ġinn, il-wiski, il-*brandwine* u taħlit ieħor vitrijoliku għall-użu tas-suġġetti tal-Gran Brittanja, li jikkuntrasta b'mod bizzarr mal-luminati, il-ġuleppijiet taċ-ċiras u x-xarbiet bis-silġ tal-bejjiegħa tas-sorbetti għall-arja aperta. Il-pulizija, armati b'lenbuba qasira bl-armi tal-Ingilterra, bħal dawk ta' Londra, jimirħu b'pass regolat din il-folla Meridjonali u jġiegħlu jirrenja fiha l-ordni. Xejn mhu aktar għaqli, bla dubju ta' xejn; iżda dawn l-irġiel serji, birdin, konvenjenti fis-saħħa kollha tal-kelma, rappreżentanti impassibbli tal-liġi, iħallu effett singulari bejn dan is-sema mdawwal u din l-art sħuna. Il-profil tagħhom donnu magħmul tal-apposta biex jibbozza lilu nnifsu fiċ-ċpar ta' High-Holborn u ta' Temple-Bar.

Il-Belt Valletta, imwaqqfa fl-1566 mill-Gran Mastru li tiegħu ġġorr isimha, hi l-kapitali ta' Malta; il-Belt ta' Senglea, il-Belt Vittorjuża, li tokkupa żewġ ponot ta' art fuq in-naħa l-oħra tal-port tal-Marsa, bis-subborgi tal-Florjana u ta' Bormla, jikkompletaw il-belt, imdawra bis-swar, bil-bastjuni, bil-kontroskarpi, bil-fortijiet u bil-fortini li jirrendu kull assedju impossibbli. Ma' kull pass li tagħmel, issibek wiċċ imb wiċċ ma' kanun meta ssegwi waħda mit-toroq li jiċċirkoskrivu l-belt, bħal Strada-Levante jew Strada-Ponente. Ġibiltà nfisha mhix irrizzata aktar bi ħluq tan-nar. L-inkonvenjent ta' dawn ix-xogħlijiet hu li jħaddnu raġġ kbir ħafna u li kien meħtieġ, biex jiġu difiżi f'każ ta' attakk, gwarniġjon numeruż, dejjem diffiċli biex tmantnih u li tirrinnovah 'il bogħod mill-patrija omm.

Mill-għoli ta' dawn il-bastjuni tiskopri, kemm tagħtik il-vista ta' għajnejk, il-baħar blu u trasparenti, jiddi b'dawl imriegħed tal-ħarir immewweġ miż-żiffa u mniggeż bi qlugħ bojod. Xi sentinelli ħomor jgħassu minn distanza għal distanza; is-sħana tax-xemx hi tant qawwija fuq il-rampi, li xoqqa, stirata b'tilar ta' tieqa u milwija fuq lasta, tagħti ftit dell lis-suldati, li, mingħajr din il-prekawzjoni, kienu sa jinxwew fil-post.

Int u titla' lejn it-tieni bieb, issib knisja bi stil Ġiżwit u Rokokò, bħall-gosti tal-knejjes ta' Madrid, li ma toffri xejn kurjuż ġo fiha. Dan il-bieb, li fih tasal permezz ta' pont li jintrefa', hu dominat minn blażun trijonfali tal-Ingilterra, u l-foss tiegħu, trasformat fi ġnien, hu oskurat b'veġetazzjoni lussuża Meridjonali

ta' aħdar metalliku u żmaltat: siġar tal-lumi, tal-larinġ, tat-tin, tar-riħan, taċ-ċipress, imħawlin kif ġie ġie f'diżordni folt u affaxxinanti. Fuq is-sur, huma u jaqbżu l-għoli tat-terrazzini tad-djar, jiftħu lilhom infushom fuq l-ikħal tas-sema sensiela ta' arkati bojod huma u jinkwadraw it-triq iċċangata għal mixi tal-Pjazza Reġina, misjuba fuq l-għoli tal-belt, u li minnha wieħed igawdi dehra manjifika.

Il-Belt Valletta, għalkemm mibnija fuq pjanta regolari u, biex jingħad hekk, minn blokka waħda, mhix għaldaqstant anqas pittoreska. In-niżla estrema tal-art tikkumpensa dak li t-tħażżiż eżatt tat-toroq jista' jkollu monotonu, u l-belt titla' permezz ta' indani u ta' gradi ta' għoljiet li hi tiksi forma ta' anfiteatru. Id-djar, għoljin ħafna, bħal dawk ta' Cadiz, biex igawdu mid-dehra tal-baħar, jispiċċaw b'terrazzini tal-porċellana. Ilkoll magħmulin mill-ġebel abjad ta' Malta, speċi ta' tufa faċli ħafna li tintaġar u li biha wieħed jista', mingħajr spejjeż kbar, jinħela f'kapriċċi ta' skultura u ta' ornamentazzjoni. Dawn id-djar rettilinji jixirqu b'mod ammirevoli u għandhom id-dehra tal-grandezza u tal-forza li jafuha għall-assenza tas-soqfa, tal-ħarriġiet u tal-kmamar 'il fuq mill-gwarniċuni. Jaqtgħu b'mod ċar b'angoli retti fuq l-ikħal tas-sema, li l-bjuda tagħhom iġġiegħlu jidher aktar intens; iżda dak li jagħtihom karattru oriġinali huwa l-gallariji proġettati 'l barra, imwaħħlin fuq il-faċċati tagħhom donnhom il-*moucharabieh* Għarab jew ir-*rairadores* Spanjoli. Dawn il-gaġeġ bil-ħġieġ, imżejnin bil-fjuri u bl-arbuxxelli, u li jixbhu lis-serer proġettati 'l barra mid-dar, iġorru fuq mensuli u modiljuni b'disinn spirali, amberżuni bis-snien, forma ta' weraq mgħawweġ, f'forma ta' kimeri ornamentali tal-fantasija l-aktar varjata.

Il-gallariji jifirdu fortunatament il-linji tal-faċċati u, meta tarahom mit-tarf ta' triq, jippreżentaw profili mill-aktar sbieħ; id-dellijiet li jċarrtu bis-saħħa tal-bunjiet b'saħħithom tagħhom jaqtgħu appropożitu mat-ton ċar tal-faċċati. Iż-żraġen tal-piżelli ta' Alġiers, l-istilel ħomor tal-ġeranju, il-fjuri tal-porċellana ta' pjanti ħoxnin, li jaqbżu 'l barra mix-xifer tal-vetrini miftuħin, iferrħu bil-kuluri vivaċi tagħhom il-blu u l-abjad, it-ton lokali tal-inkwatru. Hu f'dawn it-torrijiet tal-għassa li n-nisa tal-klassi stabene ta' Malta jgħaddu ħajjithom, huma u jgħassu għall-iċken nifs taż-żiffa tal-baħar, jew ikkollassati taħt l-influwenzi irritanti tar-riħ isfel. Wieħed jilmaħ mit-triq driegħhom abjad imserraħ u jara tleqq ir-rokna tal-ħabba t'għajnhom sewda, li tnessik b'mod pjaċevoli mill-kontemplazzjonijiet arkitettoniċi tiegħek. — In-nisa Maltin, ħaġa rari fost in-nisa li jħallu lilhom infushom jitmexxew fi lbieshom pjuttost mill-moda milli mill-gosti, kellhom is-sens tajjeb li jikkonservaw il-kostum nazzjonali

tagħhom, tal-anqas fit-triq. Dan l-ilbies, imsejjaħ *faldetta*, jikkonsisti fi speċi ta' dublett bi tfassila partikulari u bih jgħattu rashom huma u jwessgħu jew idejqu l-apertura, miżmuma minn qasba żgħira tal-għadam tal-baliena, li skont kif jilbsuha jħallu ftit jew wisq jidher wiċċhom. Il-faldetta hi b'mod uniformi sewda bħall-kostum iswed tal-ballu bil-maskri, li tiegħu għandha l-vantaġġi kollha, flimkien ma' grazzja rifjutata lill-ixkejjer tas-satin deformi li jpespsu fil-karnival fis-sala tal-Opéra; jaħbu ħadd wieħed u għajn waħda mill-ġenb mill-persuna li minnha ma jixtiqux li tarahom, jixħtu lura mill-ġdid il-faldetta jew itellgħuha mill-ġdid sa mneħirhom, skont iċ-ċirkustanzi. Hu l-ballu bil-maskri trasportat f'nofs tat-triq. Taħt il-kapoċċ tat-tafta sewda, li pjuttost jixbah lit-tereżijiet ta' nannietna, jilbsu abitwalment libsa roża jew lelà bi pnatar kbar. Sa fejn stajt niġġudika dwarhom meta żiffa propizja ttajjar il-velu misterjuż, in-nisa Maltin jixbhu lit-tip Orjentali b'għajnejhom kbar Għarab, il-kulur tal-ġilda pallida u mneħirhom ġeneralment bil-ponta milwija. Billi ma stajtx nara wiċċ sħiħ, iżda l-ħabba tal-għajn ta' dan, l-imnieħer tal-ieħor, il-ħadd ta' ieħor bħalu, u ebda geddum (ħlief fit-twieqi, imċekken mill-għoli), billi l-faldetta tiksihom, ma niġġudikax b'mod definittiv, u qed inwassal l-osservazzjoni tiegħi għal dak li tiswa.

Il-Gwidi tal-Vjaġġant u x-xogħlijiet speċjali ta' ġeografija jippretendu li n-nisa Maltin għandhom it-tempra namura u l-qalb dgħajfa. M'iniex Don Giovanni biżżejjed traxxendentali biex niżgura jien stess il-verità ta' din l-asserzjoni f'waqfa ta' ftit sigħat; iżda d-djar għandhom żewġ jew tliet sulari ta' miradori, in-nisa jilbsu b'mod uniformi fuq rashom dublett li hu l-ekwivalenti tal-maskra Venezjana tal-qedem u tal-mantilja Spanjola attwali, ix-Xlokk jonfoħ tlitt ijiem minn erbgħa, it-temperatura ordinarjament hi ta' tmienja u għoxrin grad ta' sħana, idoqqu l-kitarra fit-toroq, filgħaxija, u l-uffizzji huma bil-bosta segwiti. Barra minn hekk hu diffiċli li tkun b'mod puritan bla ħrara bejn Sqallija u l-Afrika. Din il-permessività hi attribwita, dejjem mill-istess kotba serji, għall-korruzzjoni tal-kavallieri ta' Malta; iżda l-povri kavallieri ilhom reqdin bosta snin taħt l-oqbra tagħhom tal-mużajk, fil-knisja ta' San Ġwann, u l-ħtija, jekk hemm ħtija, hi kollha kemm hi tax-xemx. Dak kollu li nista' ngħid hu li huma dehruli sħan ħafna libsin b'dan il-mod huma u jqiegħdu mneħirhom mat-tieqa mill-fetħa ta' dan id-dublett.

Niġġerra mingħajr ma naf fejn sejjer, qed niltaqa' ma' rkejjen ta' triq affaxxinanti u li kienu se jferrħu akkwarellist. Il-gallariji jiksu l-kantuniera u jifformaw diversi sulari ta' turretti jew ta' loġoġ, skont id-dimensjoni tagħhom. Madonna jew qaddis bid-daqs ta' bniedem, b'rashom taħt baldakkin tal-

ġebel, b'sieqhom fuq pedestall enormi bi ħżiem forma ta' spirali mkemmxin, jippreżentaw lilhom infushom bla ma tistenniehom għall-adorazzjoni tal-persuni devoti u għal-lapes ta' dawk li jiskeċċjaw; lanterni kbar, sollevati permezz ta' arbli b'xogħol tal-ħadid ikkumplikat, idawlu dawn l-immaġnijiet devoti u jfornu motivi ta' disinn sbieħ. Ma kontx qed nistenna li nsib slaleb it-toroq tant Kattoliċi f'Malta Ingliża. Taħt il-parti l-kbira ta' dawn l-istatwi huma miktubin, taħt skrolli mdawrin, skrizzjonijiet ta' din ix-xorta: "Mgr Fernando Mattei, Isqof ta' Malta, jew l-Eċċellenza tiegħu r-Reverendissimu Dun F. Saverio, jagħti erbgħin jum ta' indulġenza lil dawk kollha li jgħidu *Pater*, *Ave* u *Gloria* quddiem l-immaġni tas-Santissima Verġni jew ta' San Franġisku Borgia, imqegħdin hawn bis-saħħa tagħhom." Billi tkellimt dwar skultura sagra, se npoġġi hawn dettall tassew bizzarr li rrimarkajt fuq bieb kbir ta' knisja.

Dawn huma rjus ta' mewt bi mkatar tal-għonq forma ta' ġwienaħ ta' farfett. Dan il-ġeroglifiku stil Rokokò, funebri tar-renju ta' Lwiġi XV, tal-qosor tal-ħajja deherli jassoċja b'mod ġdid l-emblemi tal-*boudoir* mal-ornamenti tal-qabar. Wieħed ma jistax ikun sepulkrali b'mod aktar galanti, u l-idea ħtiġilha tkun imżiegħla minn xi ċkejken *abbé* tal-qorti. Jekk is-sens ta' din l-enigma funebri kien ċar għalija, ma kienx l-istess dak ta' bassoreliev li rajt fuq il-bieb ta' diversi djar u li jirrappreżenta, b'varjanti ħfief, mara għarwiena mgħaddsa fil-fjammi sa qaddha, hi u tgħolli drieGħha lejn is-sema. Bandalora ġġorr il-kelma inċiża: Valletta. Malti li nikkonsulta jispjegali li r-renta tad-djar indikati b'dan il-mod tmur għall-konfraternanza tal-erwieħ tal-Purgatorju wara mewt il-proprjetarji tagħhom, li għalihom kienu jsiru talb u quddisiet. Dik il-mara għarwiena tissimbolizza r-ruħ.

Il-palazz tal-Gran Mastri, illum il-palazz tal-Gvern, ma għandu xejn b'mod tajjeb rimarkabbli bħala arkitettura. Id-data tiegħu hi reċenti u ma jweġibx għall-idea li wieħed jagħmel lilu nnifsu tar-residenza tal-Villiers de l'Ile-Adam*ijiet*, tal-Lavalette*ijiet* u tas-suċċessuri tagħhom. Madankollu għandu preżenza biżżejjed monumentali u jħalli effett sabiħ fuq din il-pjazza kbira, li jokkupa waħda mill-ġnub tagħha. Żewġ bibien b'kolonni rustiċi jiksru l-uniformità ta' din il-faċċata; mirador immens, hu u jagħmel gallerija interna, u miġrur fuq klejbiet skolpiti, idur ftit viċin mal-għoli tal-ewwel sular, u jagħti lill-edifiċju s-siġill ta' Malta. Dan id-dettall għalkollox lokali jivvalorizza dak li din l-arkitettura setgħet kellha ċatt. Dan il-palazz, vulgari fil-manjifiċenza tiegħu, b'dan il-mod kien qed isir oriġinali. — L-intern, li żort, joffri sensiela ta' swali vasti u ta' gallariji hu u jsakkar pitturi li jirrappreżentaw battalji fuq l-art u l-baħar, assedji, tlugħ fuq ix-xwieni Torok u xwieni tar-Reliġjon (hu

b'dan il-mod li jissejjaħ kollettivament l-Ordni ta' San Ġwann) ta' Matteo da Lecce. — Hemm ukoll pitturi ta' Trevisan, ta' Espagnolet, ta' Guide, ta' Calabrese u ta' Michelangelo da Caravaggio.

Iċ-ċiċeronjan[3] iġiegħlek tippassiġġa f'appartamenti kbar bl-art miksija twapet tal-qasab fini, bil-kolonni tal-*istucco* jew tal-irħam, bit-tapizzeriji magħmulin b'għollieqa għolja tal-ispag tan-newl skont Martin de Voos jew Jouvenet, bis-soqfa tal-injam forma ta' djamanti jew kwadrati, aġġustati, b'xi ftit jew wisq tal-gost, għad-destinazzjoni attwali: il-blażunijiet u x-xbihat tal-Gran Mastri jfakkru 'l hemm u 'l hawn fl-abitanti antiki ta' dan il-palazz kavalleresk li sar residenza Ingliża; kont sorpriż insib hemm xbieha mpittra minn ta' Lawrence[4], Ġorġ III jew IV, kollu satin abjad u skarlatt, hu u jħares lejn Lwiġi XVI impinġi b'mod pjuttost tajjeb, għalkemm anqas ilellex b'riflessjonijiet immadriperlati mill-monarka Ingliż. Waħda mis-swali enormi, meta għaddejt Malta, kienet imħejjija f'sala ta' ballu, u ma' waħda mill-kolonni kienet imdendla l-karta stampata tal-valzijiet, tal-polki u tal-kwadrilji; dan id-dettall, tassew naturali għaldaqstant, ġegħelna nitbissmu; kien sa jkun qed iferraħ id-dellijiet tal-kavallieri żgħażagħ jekk kien jogħġobhom jiġu lura billejl fir-residenza l-antika tagħhom: ix-xjuħ burużi kienu sa jħossuhom offiżi weħedhom fiha, billi dawn il-patrijiet suldati kienu jgħaddu tassew ħajja ferħana, u l-bereġ tagħhom kienu jixbhu aktar il-każermi milli l-monasteri. It-tron tal-Ingilterra, bit-tużell, bl-istemmi u bil-pavaljuni tiegħu, kien qed jgħolli lilu nnifsu b'mod kburi flok il-post tal-pultruna li kien jokkupa l-Gran Mastru tal-Ordni, u x-xbihat ta' litografija kkulurita tal-proġenitura numeruża tal-Prinċep Albert u tar-Reġina Vittorja, kif dan kien xieraq li jkun għand kull sudditu leali, huma mdendlin mal-ħitan ta' stagħġib ta' dan il-kenn taċ-ċelibat.

Kont kieku xtaqt inżur il-mużew tal-korazzi, immiss dawk l-elmijiet mibruxin bix-xfafar ta' Damasku, dawk il-korazzi mħattbin bil-ġebel tal-katapulti u li taħthom ħabbtu tant qlub nobbli: dawk it-tarki mpinġijin b'elementi araldiċi tas-salib tal-Ordni u li fihom kienu jwaħħlu lilhom infushom huma u jitriegħdu l-vleġeġ Saraċini; iżda, wara siegħa ta' stennija u ta' tfittxija, qaluli li l-għassies kien mar fil-kampanja u kien ġarr iċ-ċwievet miegħu. Ma' dik it-tweġiba mill-isbaħ, emmintni għadni fi Spanja, fejn, bilqiegħda quddiem bieb ta' kwalunkwe monument, kont nistenna li l-purtinar seta' mnejn spiċċa s-sjesta tiegħu u kellu mnejn jixtieq tassew jiftaħli. Kelli għalhekk nirrinunzja li nara dak il-fdal ta' ħadid erojku u niddirieġi l-ġirja tiegħi band'oħra.

Biex nispiċċa mill-kavallieri, iddiriġejt lili nnifsi lejn il-knisja ta' San Ġwann, qisha l-Panteon tal-Ordni. Il-faċċata, bi frontun triangulari, b'żewġ kampnari mal-ġenb li jispiċċaw b'turretti tal-ġebel li ma kellhomx għalkollox bħala ornament ħlief erba' plieri akkoppjati u superimposti u minfudin b'tieqa u b'bieb mingħajr skultura u mingħajr arabesk, ma tippreparax il-vjaġġant għall-manjifiċenzi ta' ġewwa. L-ewwel ħaġa li twaqqaf il-ħarsa, hi ħnejja immensa mpinġija bl-affreski li testendi mat-tul kollu tal-korsija; dan l-affresk, sfortunatament deterjorat biż-żmien, jew pjuttost mill-kwalità ħażina tat-tikħil, hu ta' Mattija Preti, imsejjaħ il-Calabrese, wieħed minn dawk l-imgħallmin kbar sekondarji li, jekk huma xi ftit anqas inġenjużi, għandhom kultant aktar talent mill-prinċpijiet tal-arti. Ix-xjenza, l-abbiltà, l-intelliġenza, l-abbundanza u r-riżorsi li hemm f'din il-pittura kolossali, li ftit li xejn jitkellmu dwarha, huma verament inimmaġinabbli.

Kull diviżjoni tal-ħnejja taqfel suġġett mill-ħajja ta' San Ġwann, li għalih il-knisja hi dedikata, u li kien il-patrun tal-Ordni. Dawn id-diviżjonijiet huma sollevati, mas-suffitti tagħhom, bi gruppi ta' priġunieri. Saraċini, Torok, Kristjani jew oħrajn, nofshom għarwenin jew mgħottijin b'xi fdal ta' korazza mkissra, f'qagħdiet umiljati u kostretti, speċijiet ta' karjatidi barbari b'mod tajjeb approprjati għas-suġġett. Din il-parti tal-affresk hi mimlija b'karattru u bi tqanqil ta' interess u tibbrilla b'forza ta' kulur rari f'dan il-ġeneru ta' pittura. Dawn l-isfumaturi ta' kuluri solidi jġiegħlu joħorġu l-isfumaturi ħfief tal-ħnejja u jġiegħlu jaħarbu s-smewwiet bi profondità kbira. Ma nafx bi strataġemma daqstant kbira ħlief is-saqaf ta' Fumiani fil-knisja ta' San Pantaljun, f'Venezja, li tirrappreżenta l-ħajja, il-martirju u l-apoteożi tal-qaddis ta' dan l-isem. Iżda d-dewqa tad-dekadenza tinħass anqas fix-xogħol tal-Kalabriż milli f'dak tal-Venezjan. Jekk wieħed jixtieq jagħraf sew l-alliev ta' Guerchin, hu f'Malta, fil-knisja ta' San Ġwann, li jeħtieġlu jiġi. Bħala kumpens għal din il-biċċa opera ġganteska, Mattija Preti kellu l-unur li jkun magħmul kavallier tal-Ordni, bħal Caravaggio.

Il-paviment tal-knisja kompost minn erba' mitt qabar ta' kavallieri, ingastati bid-djaspru, bil-porfirju, bi rħam aħdar antik, bi breċċ ta' kull kulur, li għandhom imnejn jifformaw il-mużajk funebri l-aktar splendidu; qed ngħid għandhom imnejn, għax, fil-mument taż-żjara tiegħi, kienu miksijin b'dawk it-twapet tal-qasab immaljat li bihom jittapizzaw il-knejjes Meridjonali; użu li jispjega lilu nnifsu bin-nuqqas ta' siġġijiet u l-abitudni li wieħed jinżel għarkupptejh mal-art biex iwettaq id-devozzjonijiet tiegħu. Iddispjaċieni bi qtigħ għal dan; iżda l-kappelli u l-kripta jikkontienu biżżejjed rikkezzi sepulkrali biex jindennizzawk.

Dawn il-kappelli, estremament ornati bl-arabesk, bil-voluti, bid-disinni ta' friegħi bil-weraq u bil-fjuri skulturati mħalltin mas-slaleb, mal-blażunijiet, mal-fjurdulis, kollox indurat b'deheb tad-dukati, jissorprendu bir-rikkezzi tagħhom lil dawk li ma jafux ħlief il-knejjes ta' Franza, b'għera tant severa u b'melankonija tant romantika. Din il-profużjoni ta' ornamenti, dan l-indurar, dan l-irħam varjat jidhru għall-Franċiżi li jixirqu pjuttost għad-dekorazzjoni ta' palazz jew ta' sala ta' ballu, billi l-Kattoliċiżmu tagħna hu xi ftit Protestant.

Il-qabar ta' Nicolas Cotoner, wieħed mill-Gran Mastri li kkontribwew l-aktar għall-isplendur tal-Ordni u li nefqu l-ġid privat tagħhom biex jiddotaw lil Malta b'monumenti utli u lussużi, mhux ta' gost wisq tajjeb, iżda hu rikk u msawwar minn materji prezzjużi. Hu jikkonsisti f'piramida mwaħħla mal-ħajt, li tiddomina sfera inkroċjata li jakkumpanjawha divinità allegorika ddoqq trumbetta u anġlu żgħir iżomm il-blażun tal-Cotoneri. Il-bust tal-Gran Mastru jokkupa l-qiegħ tal-piramida fiċ-ċentru ta' trofew ta' elmijiet, ta' kanuni, ta' busijiet, ta' bnadar, ta' tarek, ta' mnanar għat-tlugħ fuq ix-xwieni u ta' lanez. Żewġ skjavi għarkupptejhom, drieghhom marbutin wara daharhom, u b'wieħed minnhom idur lura donnu qed jirribella, iġorru l-vażа u jiffurmaw il-pedistall. Iddeskrivejt dan il-qabar bid-dettall, billi hu bħat-tip tal-oħrajn, li fihom l-emblemi tal-fidi jitħalltu mas-simboli tal-gwerra, bħalma hu konvenjenti għal Ordni fl-istess waqt militari u reliġjuż. Jeħtieġ ukoll tingħata daqqa t'għajn lill-musulew tal-Gran Mastru Rohan, bil-bosta manjifiku u ħelu ħafna, u lil dak ta' Don Ramon de Perillas, il-Gran Mastru Spanjol, li l-armi kelliema tiegħu huma mħalltin mas-slaleb u mal-lanġas.

Rajt dawn l-oqbra kollha mingħajr ebda impressjoni oħra ħlief it-tristezza rispettuża li jagħti dejjem bniedem ħaj hu u jaħseb dwar il-ġebla li warajha hemm moħbi bniedem li għex u ħaseb bħalu. Iżda ma stajtx ma nkunx emozzjonat jien u niltaqa' mal-liwja ta' loġġa ma' rħama ffirmata Pradier, b'dawk il-karattri nofshom Griegi, nofshom Franċiżi u dik is-*sigma* eteroklita li lilha kien xtaq jagħti l-forza kollha tal-valur ta' *epsilon*! L-aħħar linji li kont ktibt fi Franza, sagħtejn qabel it-tluq tiegħi, kienu għelew il-mewt ħabta u sabta ta' dan l-artist maħbub, li seta' kompla joħloq tant kapulavuri. Kont qed insib, mingħajr ma stennejt, f'Malta waħda mill-istatwi b'mod mill-aktar grazzjuż melankoniċi tiegħu, li fiha kien għaraf jikkonserva fil-mewt l-għaxqa kollha taż-żgħożija, dik tal-isfortunat Konti de Beaujolais, li konna tant ammirajnieha fis-*Salon*, għaxar snin ilu. Il-mewt reċenti kienet imfakkra lili b'qabar diġà qadim, jekk l-oqbra għandhom żmien u jekk il-piramida ta' Keops hi ixjaħ mill-fossa magħluqa lbieraħ f'Père-Lachaise. Hieni madankollu hu dak li jħalli bħala

wirt ismu mal-materja l-aktar iebsa li jista' jkun hawn u jiżgura b'opri sbieħ l-immortalità relattiva li l-bniedem jista' jiddisponi minnha!

Kappella sotterrana, pjuttost traskurata, taqfel fiha s-sepolturi ta' Villiers de l'Ile-Adam, ta' la Valette u ta' Gran Mastri oħrajn mimdudin ġol-korazzi tagħhom fuq bċejjeċ ta' kolonni b'tiżjin araldiku, sollevati minn iljuni, għasafar u kimeri; xi wħud tal-bronż, oħrajn tal-irħam jew minn xi materja oħra prezzjuża. Din il-kripta ma għandha xejn misterjuż, lanqas funebri. Id-dawl tal-pajjiżi sħan hu wisq vivaċi biex jislef lilu nnifsu għall-effetti tal-kjaroskur tal-katidrali Gotiċi.

Qabel ma nħallu l-knisja, ma ninsewx insemmu grupp ta' *San Ġwann jgħammed lil Kristu* tal-iskultur Malti Gaffan, impoġġi fuq l-artal maġġur, mimli talent, għalkemm b'xi ftit manjeriżmi, u pittura ta' feroċità mill-isbaħ, ta' Michelangelo da Caravaggio, li għandha bħala suġġett il-qtugħ ir-ras tal-istess qaddis. Minn bejn it-trab tal-abbandun u d-duħħan taż-żmien jinsiltu biċċiet ta' realiżmu sorprendenti, arkati kuluriti u stil ta' enerġija straordinarja.

Il-ħin għaddej, u l-vapur mhux se jistenna lil dawk li jiddawru. Ejjew niġġerrew għal darb'oħra fi triq San Ġwann u fil-pittoreska Santa Ursula, bil-gallariji saljenti tagħhom, il-ħwienet li jirrigawhom, il-folla li titla' u tinżel b'mod perpetwu t-taraġ tagħhom, Strada Stretta, li kellha fl-imgħoddi l-privileġġ li sservi ta' terren għad-dwellisti tal-Ordni, mingħajr ma dawn setgħu jiġu mfixklin; nagħtu ħarsa, mill-għoli tas-swar, fuq dik il-kampanja kannella, diviża b'ħitan tal-ġebel, mingħajr dell u mingħajr veġetazzjoni, devorata minn xemx ħarxa; inħarsu lejn il-baħar mill-għoli ta' pjazza Reġina, żmaltata bl-oqbra Ingliżi; naqsmu bid-dgħajsa l-Marsa, niġġerrew mat-triq wiesgħa ta' Senglea u nitilgħu abbord bid-dispjaċir li ma stajniex inġorru magħna par minn dawk il-vażuni sbieħ tal-ġebel ta' Malta li l-abitanti jnaġġru bis-sikkina b'mod mill-aktar inġenjuż u mill-aktar eleganti.

Saru l-erbgħa u nofs, u l-vapur refa' l-ankra fil-ħamsa. — Divertiment għalkollox lokali kien riżervat għalina donnu bukkett tal-waqfa wisq qasira tagħna f'Malta. Dgħajjes żgħar dawruna mgħobbijin b'subien għarwenin għalkollox. Il-Maltin jgħumu donnhom papri għadhom kif ħarġu mill-bajda, u huma għaddasa eċċellenti. — Minn abbord xħetnielhom mill-għoli biċċa tal-fidda fil-baħar; l-ilma hu limpidu fil-port, li stajna narawha tinżel sa għoxrin pied fond. Is-subien kienu jkunu għassa għall-waqgħa tal-munita, jgħoddsu immedjatament għal warajha u jaqbduha tlieta minn erba' darbiet, eżerċizzju xejn anqas favorevoli għal saħħithom mill-borża tal-flus tagħhom. Se jkollkom tiskużawni li m'iniex se nkellimkom dwar il-katakombi, dwar il-għolja ta'

Benġemma, dwar il-fdalijiet tat-tempju ta' Erkole, dwar il-grotta ta' Kalipso, billi l-għorrief jippretendu li Malta hi l-Oġiġja ta' Omeru: ma kellix il-ħin li narahom, u mhux lant li nikkopja dak li ntqal dwarhom minn oħrajn.

Għada, matul in-nofstanhar ta' filgħodu, se nilmħu xtut il-Greċja. M'iniex klassiku mherwel, lil hinn minn dan, madankollu din l-idea qed tinkwitani. Inħoss dejjem apprensjoni nara tissawwar fir-realtà art imbassra mit-tfulija miċ-ċpar tal-ħolm poetiku.

Noti

1 Théophile Gautier, *Constantinople*, Bibliothèque-Charpentier, Paris, 1891, pp. 20-33.

2 Munita Torka.

3 Jiġifieri gwida elokwenti.

4 Sir Thomas Lawrence (1769-1830). Il-pittur ritrattista favorit tar-Re Ġorġ IV.